

Az intézmények és a gazdasági fejlettség kapcsolata – a 2024. évi közgazdasági Nobel-emlékdíjasok munkássága*

Kónya István

2024-ben a közgazdasági Nobel-emlékdíjat Daron Acemoglu, Simon Johnson és James Robinson kapták megosztva az „intézmények kialakulásáról és a fejlettségre gyakorolt hatásokról” folytatott kutatómunkájukért. Alapvető kérdés a közgazdaságtanban, hogy különböző országok miért értek el radikálisan eltérő fejlettségi szintet napjainkra. Mára általánosan elfogadott magyarázat, hogy a gazdasági és politikai rendszer működését szabályozó intézmények szerepe megkerülhetetlen. A díjazottak óriási lépést tettek annak érdekében, hogy feltárják az intézményrendszer és a gazdasági fejlettség közötti oksági kapcsolatot. Meggyőző módon demonstrálták, hogy a tulajdonjogok kellő védelme érdemi pozitív hatást gyakorol a hosszú távú gazdasági fejlődésre. A kutatók további alapvető tudományos eredménye az intézmények kialakulásának és megváltozásának endogenizálása. Acemoglu és Robinson kutatási programja rávilágított arra, hogy a politikai döntéshozók miért és milyen körülmények között választanak olyan intézményeket, amelyek segítik (vagy éppen hátráltatják) a gazdasági fejlődést.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: O11, O47, P14, P16

Kulcsszavak: Nobel-díj, fejlődésgazdaságtan, intézmények

1. Előszó

2024-ben a közgazdasági Nobel-emlékdíjat Daron Acemoglu, Simon Johnson és James Robinson kapták megosztva az „intézmények kialakulásáról és fejlettségre gyakorolt hatásokról” folytatott kutatómunkájukért.¹ Az intézmények szerepének hangsúlyozása az országok közötti egyenlőtlenségek magyarázatában nem új, és nem a díjazottak voltak az elsők, akikhez ez köthető. Kiemelkedő szerepet játszottak

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Kónya István: Budapesti Corvinus Egyetem, Doktori Iskoláért felelős dékán; Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont (HUN-REN), tudományos tanácsadó. E-mail: istvan.konya@uni-corvinus.hu

A magyar nyelvű kézirat első változata 2025. január 23-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.25201/HSZ.24.1.136>

¹ Ez a tanulmány jelentős mértékben támaszkodik a díj odaítélésekor kiadott hivatalos, a díjazottak tudományos munkáját részletesen ismertető kiadványra (Nobel 2024).

ugyanakkor két fontos, és közgazdasági eszközökkel korábban nehezen vizsgálható kérdésben.

A közgazdasági elemzés végső alanya az egyén. A jövedelmi-társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálata is az egyént célozza. Ugyanakkor, mint azt a Nobel-emlékdíjat odaítélő bizottság ismertetője is megállapítja, az egyének közötti globális jövedelemegyenlőtlenségek körülbelül kétharmadéért az országok közötti fejlettségi különbségek felelnek:

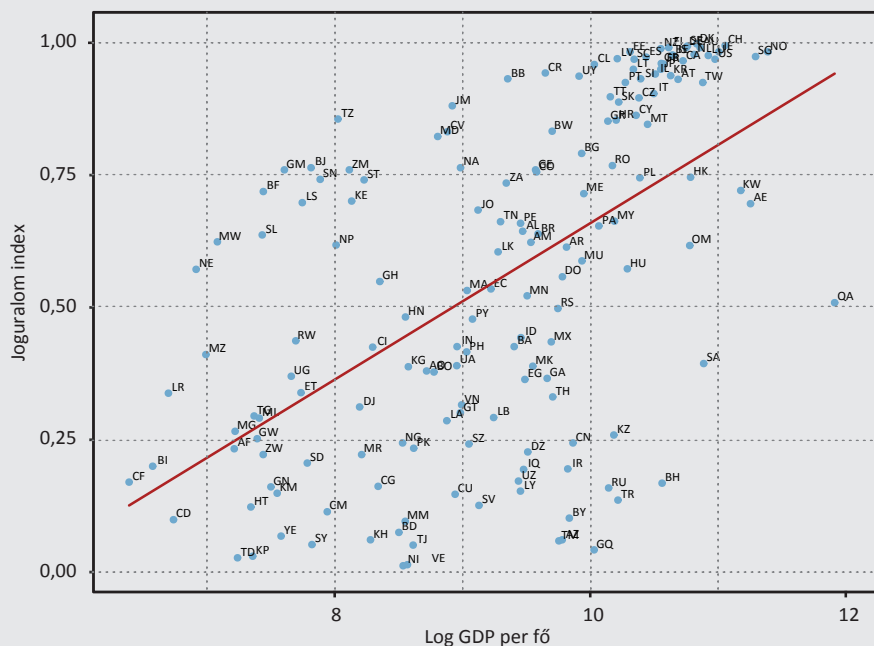
„A világ népességének legszegényebb 50 százaléka az összes jövedelem kevesebb mint tizedét keresi, és a teljes nettó vagyon mindössze 2 százalékát birtokolja. Ezt az egyenlőtlenséget elsősorban az országok közötti eltérések okozzák, amelyek a globális jövedelemegyenlőtlenség mintegy kétharmadát teszik ki.”
(Nobel 2024: 1)

A makroökonómiai adatok szűkössége és a mindenhol jelen lévő kölcsönös függőségek (endogenitás) miatt az intézmények és a fejlettség közötti ok-okozati viszony feltárása különösen nehéz. Acemoglu, Johnson és Robinson innovatív adatok és ökonometria módszertan felhasználásával meggyőző módon igazolták, hogy a piacgazdaságok egyik alapvető jellemzője – a tulajdonjogok hatékony védelme – pozitívan hat a hosszú távú gazdasági fejlődésre. Bár a módszertan egyes részletei vitathatóak, a fő eredmény nehezen kérdőjelezhető meg, és a kutatási program iskolateremtőnek tekinthető.

Szintén alapvető fontosságú kérdés, hogy ha léteznek a fejlettség szempontjából jobb és rosszabb intézmények, egyes országok miért választják az utóbbiakat, a rossz intézmények miért tudnak tartósan fennmaradni, illetve milyen körülmények között tudnak mégis megváltozni. Két díjazott, Acemoglu és Robinson közös cikkekben, illetve további szerzőtársakkal adott érdemi válaszokat ezekre a dilemmákra. Ehhez a játékelmélet egyik módszertani eszközét, a dinamikus játékokat használták. Elméleti munkáik, illetve kapcsolódó empirikus cikkeik egy új, mára hatalmassá nőtt szakirodalmi ágat alapoztak meg.

Miért is fontos a gazdasági fejlettség vizsgálata? Mik azok az „intézmények”, amik segíthetnek a fejlettségbeli különbségek megértésében? Milyen ajánlásokat fogalmazhat meg az ezeket a kérdéseket tanulmányozó kutató a politikai döntéshozóknak? Ezek a közgazdaságtan talán legalapvetőbb kérdései, amire nincs átfogó és megnyugtató válasz. A díjazottak munkássága azonban fontos eszközöket és módszereket adott ahhoz, hogy a feltett kérdések érdemben vizsgálhatóak legyenek.

1. ábra
Jogállamiság és gazdaság fejlettség

Megjegyzés: A vízszintes tengelyen a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP logaritmusai látható 2022-ben, a függőleges tengelyen pedig a V-Dem 2024-es projekt joguralmi indexe („rule of law”) szintén 2022-ben.

Forrás: Maddison adatbázis (<https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2023?lang=en>)² és V-Dem adatbázis (<https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/>)

A problémakör felvázolását jól illusztrálja az 1. ábra. Az ábrán egy megfigyelés egy országot jelent: a vízszintes tengelyen az ország egy főre jutó GDP-jének logaritmusai találhatók vásárlóerő-paritáson mérve, míg a függőleges tengelyen a V-Dem 2024-es joguralmi indexét látjuk 2022-re (magasabb értékek erősebb joguralmat jelentenek). Az index azokat a tényezőket veszi figyelembe, hogy egy kormányzat mennyire tartja be a törvényeket, mennyire függetlenek a bíróságok, mennyire könnyen elérhető az igazságszolgáltatás, mekkora a korrupció mértéke, és mennyire pártatlan

² A legfrissebb becsléseket lásd Bolt és Van Zanden (2024).

³ Pemstein et al. (2024).

a bürokrácia. A piros vonal pedig a pontthalmazra illesztett egyszerű regressziós egyenes, amely a két mutató közötti keresztmetszeti kapcsolat erősségét méri.⁴

Bár az összefüggés nem különösebben erős, a joguralom mértéke és a fejlettségi szint között egyértelmű pozitív kapcsolatot figyelhetünk meg. Különösen érdekes megfigyelni, hogy a legfejlettebb nemzetek esetében a joguralmi index egyöntetűen magas.^{5,6} Egyértelműen levonható az a következtetés, hogy fejlett gazdaságok nem léteznek joguralom nélkül. Az ellenkező állítás nem igaz, ami nem meglepő, hiszen a gazdasági fejlettség számos más tényezőtől függhet.

Az 1. ábrán természetesen korrelációt, és nem ok-okozati viszonyt látunk. Lehetséges, hogy a joguralom meghonosodása idővel maga után vonja a gazdasági fejlődést, illetve annak legalábbis előfeltétele. Másrészt a fordított okság is lehetséges: kellően jómódú társadalmak megengedhetik maguknak a jogállam „luxusát”. Ez utóbbi hatásnak szerteágazó társadalmi-politikai okai lehetnek. Az előbbi irányt, vagyis az intézmények növekedésre gyakorolt okozati hatását vizsgálta a friss Nobel-emlékdíjasok kutatási programja. Az utóbbi lehetőséget, illetve a kétirányú okságot pedig Acemoglu és Robinson elemezte számos tanulmányban. A későbbiekben ezekre részletesen kitérünk majd, előtte azonban röviden ismertetjük a díjazottak pályafutását.

Daron Acemoglu a Massachusetts Institute of Technology (MIT) professzora, 1993 óta kutat és oktat az MIT-n. Törökországban nőtt fel, PhD fokozatát a London School of Economics-on szerezte 1992-ben. Fő kutatási területei többek között a gazdasági növekedés, politikai gazdaságtan, jövedelemegyenlőtlenségek és technológiai átalakulás. Egyik meghatározó képviselője az „új intézményi közgazdaságtani” iskolának. A Nobel-díj által elismert terület mellett maradandót alkotott a gazdasági növekedés, a robotizáció munkapiaci vonatkozásai, az üzleti ciklusok és az iparágak közötti kapcsolatok, a technológiai haladás és a jövedelemegyenlőtlenségek megértése területein.

Simon Johnson az MIT Sloan School of Management professzora. Nagy-Britanniában született, iskoláit is itt végezte, doktori fokozatát az MIT-n szerezte. Fő kutatási területei a politikai gazdaságtan és a fejlődésgazdaságtan, az itt szerzett tapasztalatait 2007 és 2008 között a Nemzetközi Valutaalap (IMF) vezető közgazdászaként is kamatoztatta. További kutatási területei közé tartoznak a gazdasági fejlődés és közegészségügy, továbbá a piacgazdasági átmenet fontos kérdései is.

⁴ Az ábrázolt joguralmi mutató egy, és nem feltétlenül a legjobb mérőszáma a fejlettség szempontjából legfontosabb intézményeknek. Könnyű elérhetősége miatt használok itt illusztrációként.

⁵ Részleges kivételt csak az olajban és földgázban gazdag Perzsa-öböl országai jelentenek.

⁶ A GDP per fő logaritmikuskálája miatt a fejlett gazdaságok horizontálisan összesűrűsödnek az alacsony jövedelmű országokhoz képest.

James Robinson a University of Chicago professzora, 2015 óta oktat és kutat az egyetemen. Nagy-Britanniában nőtt fel, doktori fokozatát a Yale University-n szerezte. Fő kutatási területei a politikai gazdaságtan és a fejlődésgazdaságtan. Tudományos cikkei mellett Acemogluval együtt szerzője a nemzetközileg elismert, nagyhatású „Why Nations Fail” című kötetnek (Acemoglu és Robinson 2012). A Nobel-díj által elismert munkássága mellett részletesen tanulmányozta Afrika és Latin-Amerika gazdaságait, mind gazdaságtörténeti módszerek, mind pedig terepkutatások segítségével.

1. táblázat			
A 2024-es közgazdasági Nobel-díj nyerteseinek tudományometriai adatai			
	Daron Acemoglu	Simon Johnson	James Robinson
Publikációk	291	77	112
Hivatkozások	63 596	25 932	27 723
H-Index	112	35	50
Megjegyzés: 2025. február 21-i adatok.			
Forrás: scopus.com			

Karrierjük, tudományos hatásuk alapján vitathatatlan, hogy megérdemelték a Nobel-emlékdíjat. Iskolateremtő munkásságuk, a tudományos életre és a tágabb gazdaságpolitikára, illetve a közbeszédre gyakorolt hatásuk óriási (1. táblázat).

2. Tudományos munka

A három kutató szerteágazó kutatási tevékenysége közül a Nobel-emlékdíjat odaítélő bizottság két területet emelt ki. Az első az intézmények fejlettségre gyakorolt oksági hatásának empirikus igazolása, a második pedig az intézményrendszer megválasztásának, illetve megváltoztatásának moztatórugói a politikai elitnél. A következőkben ezt a két területet mutatom be röviden.

Mielőtt rátérnék a részletekre, érdemes röviden kitérni arra, hogy mit is értenek a díjazottak az „intézmények” alatt. A fogalom precíz definíciója nehéz, Douglas North összefoglaló tanulmányában a következőképpen határozta meg:

„Az intézmények az ember által kitalált korlátok, amelyek a politikai, gazdasági és társadalmi interakciókat strukturálják. Ezek informális korlátozásokból (szankciók, tabuk, szokások, hagyományok és magatartási kódexek) és formális szabályokból (alkotmányok, törvények, tulajdonjogok) állnak.” [North 1991: 1 (Kivonat)]

Acemoglu, Johnson és Robinson konkrét kutatásaiban ennél jóval szűkebben használja az intézmények fogalmát. Elméleti munkáikban elsősorban a politikai rendszerrel foglalkoznak, azon belül is a politikai elit által megvalósítható

jövedelem-újraelosztás (illetve ennek korlátai) állnak elemzéseik központjában. Az empirikus vizsgálatoknál pedig ennek egy gyakorlati mérőszámát, a magántulajdon egyoldalú kisajátításának valószínűségét használják. Vagyis „intézmények” alatt a magántulajdon jogbiztonságát értik. Fontos kérdés, hogy mennyire szűk ez a definíció, milyen egyéb részei lehetnek egy ország intézményrendszerének, amelyek szintén szükségesek a gazdasági fejlődés szempontjából (pl. a büntetőjog és annak betartatása). Mivel célunk a díjazottak munkásságának rövid bemutatása, ettől a tágabb kontextustól eltekintünk.⁷

A korábbiakban már tárgyaltuk, hogy a közgazdaságtan talán legalapvetőbb kérdése a gazdasági fejlettség. A tudomány alapítójának tekintett Adam Smith legnagyobb hatású műve is ezt a kérdést tárgyalja (*Smith 2012*). A modern kutatási eredmények máig nem tudtak egyértelmű „receptet” adni arra, hogy mitől tud egy ország tartós, évtizedeken át tartó jelentős növekedést elérni.⁸

A neoklasszikus megközelítés egyik hasznos keretrendszere a növekedési és fejlettségi számvitel (*Solow 1957; Caselli 2005*). Utóbbi segítségével a fejlettségi különbségek felbonthatók a termelési tényezők (tőke, munka) és a rezíduumként adódó termelékenységi hozzájárulásaira. A szakirodalomban erős konszenzus van arra nézve (*Caselli 2005*), hogy a nagymértékű és tartós, hosszú távú fejlettségbeli különbségeket elsősorban a termelési tényezők felhasználásának hatékonysága, és nem azok mennyisége magyarázza.

Ez az eredmény azonban két alapvető kérdést is felvet. Egyrészt a termelékenységi exogenitása, amit a neoklasszikus megközelítés feltételez, erősen megkérdőjelezhető.⁹ A technológiai haladás legalábbis jelentős részben tudatos kutatási-fejlesztési tevékenység eredménye (*Romer 1990*). Az országok többségében ráadásul a technológiai haladás elsősorban adaptálást jelent. Miért használnak a világ sok országában elavult, hatékonytalan termelési módokat, mikor sokkal jobb lehetőségek is implementálhatók lennének? A másik kérdés, hogy a termelési tényezők mennyisége is endogén, és függ a termelékenységi szintjétől. A fejletlenség okai tehát mélyebbek kellenek, hogy legyenek az egyszerű felbontás által sugalltnál.

A gazdasági (és társadalmi) fejlődést érdemes a jövőbe történő befektetésként értelmezni. Ilyen tevékenység nemcsak az állóeszköz-befektetés, de a tanulás (emberi tőke), sport és életmód (egészség tőke), technológia és vállalati szervezési módszerek (immateriális tőke), vagy a piacgazdaság működését segítő intézményrendszer. A gazdasági szereplők – vállalatok, háztartások, de akár az állam – akkor fektetnek

⁷ Lásd a Baland és szerzőtársai által szerkesztett, az intézmények és a gazdasági fejlődés kapcsolatát taglaló kézikönyvet (*Baland et al. 2020*).

⁸ Jelen írás csak a II. világháborút követő időszak kutatási eredményeire reflektál, de természetesen számos fontos előzményt lehetne felsorolni a gazdasági fejlődés tárgyalásában.

⁹ A neoklasszikus modell ezzel a korlátjával együtt is hasznos része a növekedés vizsgálatának. Máig jól használható módszertant ad pl. a konvergencia empirikus vizsgálatához, és fontos lépcsőfokot jelentett a későbbi, a termelékenységet endogén módon megjelenítő modellek felé.

a jövőbe, ha annak várható hozadéka meghaladja a befektetés költségeit. Mivel utóbbiak jellemzően korán, előbbiek időben jóval később jelentkeznek, a jövőről alkotott kép, annak kiszámíthatósága kulcsfontosságú a tágan értelmezett beruházási döntéseknél. Szintén alapvető, hogy a várható hozadékot a befektető megtarthassa, ne kelljen kisajátítástól félnie.

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a hosszú távú, tartós fejlődés alapfeltétele a tulajdonjogok stabil, kiszámítható védelme. A díjazottak munkássága egyrészt empirikusan igazolta ezt az állítást. Másrészt pedig megvilágította azokat a körülményeket, amelyek között az ezt lehetővé tévő politikai-társadalmi környezet létrejön. Kezdjük először az első kérdéskörrel, az intézmények hatásával a fejlődésre.

2.1. Az intézmények hatása a hosszú távú fejlődésre

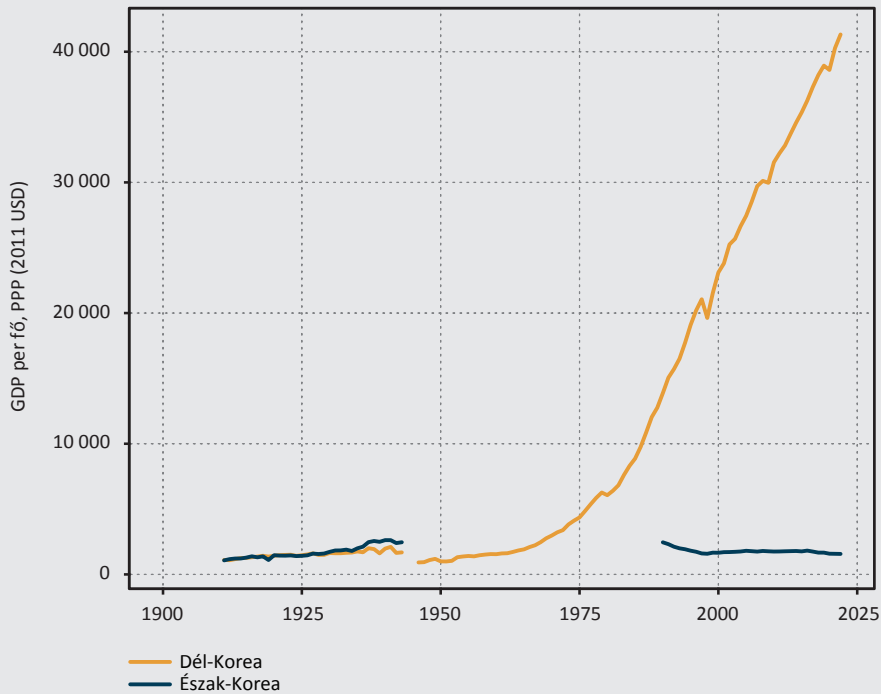
Acemoglu – Johnson – Robinson (2001) arra a kérdésre kereste a választ, hogy kimutatható-e az intézmények okozati hatása a gazdasági fejlettségre. Az alapvető nehézség az ehhez hasonló oksági kapcsolatok feltárásánál az endogenitás problémája. Mint láttuk a bevezetőben, a piacgazdaságot támogató intézmények és a fejlettség között erős korreláció áll fenn. Ebből azonban nem következik, hogy az előbbiek okozzák az utóbbit. Elképzelhető fordított magyarázat is, vagyis az, hogy a gazdasági fejlődés teszi lehetővé a jobb intézmények kialakulását, adaptálását.

A természettudományokban rendelkezésre álló kísérleti módszertan a makroökonomiában nem alkalmazható. Egyrészt nem kísérletezhetünk teljes nemzetgazdaságokkal, mind praktikus, mind pedig morális okok miatt. Másrészt még ha el is tudunk végezni egy kísérletet, nem tudunk az időben visszamenni, és azonos kiindulópontból elvégezni egy másik beavatkozást. Harmadrészt, a makroökonomiai adatok száma (mint pl. az országoké) nagyon alacsony. Szinte lehetetlen találni két egymáshoz kellően hasonló országot, ahol egy időben különböző gazdaságpolitikai beavatkozást végrehajtva vizsgálhatnánk azok hatásait, minden másra kontrollálva.

Miként lehet mégis megpróbálni az ok-okozati kapcsolatokat makroökonomiai – és jelen esetben a gazdasági fejlettségi – kontextusban? Erre az egyetlen lehetőséget a *természetes kísérletek* megtalálása adja. Ennek egyik módja olyan történelmi epizódok azonosítása, amelyeknél egy külső, exogén sokk hatására egy gazdasági egység részei átmenetileg vagy tartósan más irányban fejlődnek tovább. Ilyen események rendkívül ritkák, ezért szisztematikus vizsgálatra *önmagukban* nem adnak lehetőséget. Ugyanakkor rendkívül hasznosak, mert a legközelebb állnak a kontrollált kísérlet ideáltípusához.¹⁰

¹⁰ A természetes kísérletek kontextusában érdemes megemlíteni a 2021-es díjazottak, David Card, Joshua Angrist és Guido Imbens munkásságát (*Hermann et al. 2022*).

2. ábra
A két Korea fejlődési pályája

Megjegyzés: Észak-Koreában az adatok a II. világháború vége és 1990 között hiányoznak.

Forrás: Maddison adatbázis

A 2. ábra a két Korea (észak és dél) eltérő gazdasági fejlődését ábrázolja a 20. század elejétől fogva. A II. világháború végéig mind gazdasági, mind társadalmi-kulturális értelemben egységes Koreai-félsziget ezt követő története természetes kísérletnek tekinthető. A nagyhatalmi érdekek mentén történő kettéosztás exogén esemény volt, amely után az északi részen a Szovjetunió (majd Kína) felügyelete alatt diktatórikus tervgazdaság, a déli részen pedig az USA irányításával autokratikus piacgazdaság jött létre. A két rendszer teljesítménye közötti különbség drámai, a dél-koreai piacgazdaság javára. Valamivel kisebb mértékben, de hasonló képet kapunk, ha Nyugat- és Kelet-Németországot hasonlítjuk össze 1945–1990 között.

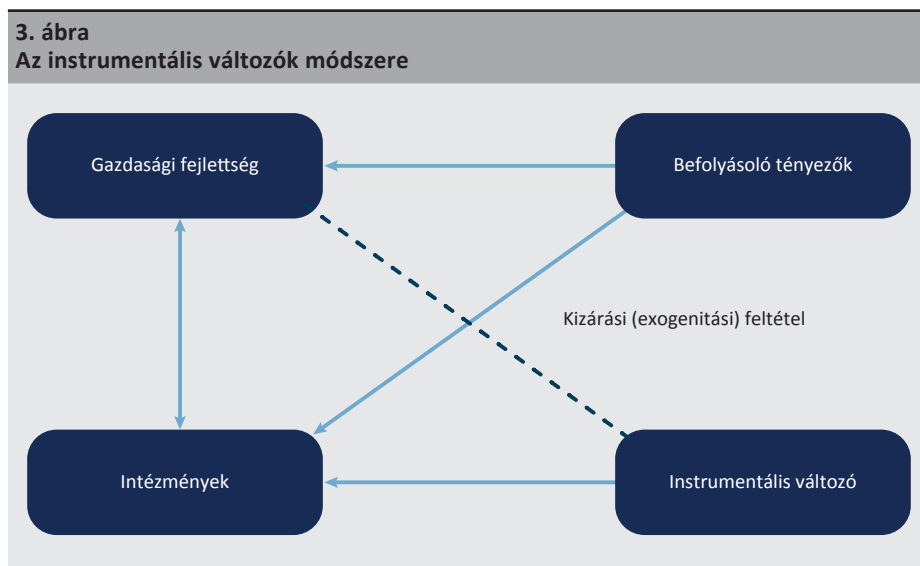
A fenti példa rendkívül meggyőző, de kérdés, mennyire általánosítható más országok esetére. Ahhoz, hogy általánosabb képet kapjunk, egy nagyobb országcsoporthoz célszerű vizsgálni. Ennek innovatív, szisztematikus módját találjuk az *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)* cikkben. A szerzők az ökonometriában ismert *instrumentális változók* módszerét használva mutatják meg, hogy a korábbi gyarmatok

esetében a gyarmatosítás módja megfelelő exogén különbséget jelent az intézmények fejlődésre gyakorolt hatásának vizsgálatához.

Az instrumentális változók módszere a természetes kísérletek logikáját használja regressziós környezetben. Jelen esetben olyan, exogén eseményt keresünk, amely az érintett országokban befolyásolta az intézmények kialakulását, de közvetlenül nem hatott a gazdasági fejlődésre. Feltéve, hogy minden más különbségre kontrollálni tudunk a regresszióban, a megfelelő instrumentum segítségével izolálni tudjuk az intézmények oksági hatását. A 3. ábra ismerteti a módszer logikáját. A szaggatott vonal jelzi a kizárási megkötést, vagyis azt a feltételezést, hogy az instrumentális változónak nincs *közvetlen* hatása a gazdasági fejlettségre.

3. ábra

Az instrumentális változók módszere

Acemoglu – Johnson – Robinson (2001) a volt gyarmati országok jelenlegi gazdasági fejlettségét vizsgálja annak fényében, hogy milyen intézményrendszert örökölték a korábbi gyarmattartótól. Instrumentális változóként az *európai telepesek mortalitását* használják fel, a következő érvelést használva. A gyarmatosítás során az európai hódítók új intézményeket vezettek be, mégpedig a saját érdekeiknek megfelelőket. Ha a gyarmatosítást az anyaországból jelentős bevándorlás követte, akkor a telepesek a magukkal hozott, a piacgazdaságot jobban támogató intézményeket honosították meg. Ha azonban a betelepedés nem volt vonzó a nagyfokú halálozás (elsősorban az ismeretlen trópusi betegségek) miatt, akkor az európai népesség a kis létszámú adminisztrációra korlátozódott. Ebben az esetben a fő cél a gyarmati erőforrások kizsákmányolása volt, amihez az ezt elősegítő („kiszípolozó”) intézmények lettek felállítva. Vagyis Acemoglu – Johnson – Robinson (2001) feltevése szerint

a gyarmatosítók által megtapasztalt helyi járványhelyzet döntően befolyásolta az intézmények kialakulását.

Ahhoz, hogy a telepések mortalitása jó instrumentum legyen, két további feltevésnek kell teljesülnie. Egyrészt az évszázadokkal korábbi járványkörnyezet és a mai intézmények között érdemi kapcsolatnak kell lennie. Ezt a szerzők empirikusan igazolják, és azzal magyarázzák, hogy az intézmények rendkívül perzisztensek.¹¹ Másrészt az instrumentumnak nem lehet közvetlen hatása a mai fejlettségi szintre. Ez a kizárási feltétel empirikusan sem nem bizonyítható, sem nem cáfolható. *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)* érvelése szerint azonban részben az orvostudomány és a higiénia fejlődése, részben pedig az eredeti lakosság erősebb immunitása miatt rendkívül valószínűtlen, hogy a gyarmatosítás kori járványhelyzet a mai fejlettségére érdemben hasson.

Az identifikációs stratégia gyakorlati megvalósításához *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)* történeti források segítségével adatokat gyűjtött a telepések mortalitásáról. A mai intézményeket a kisajátítás valószínűségével, vagyis a tulajdonjogok erősségével méri. A célváltozó a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó GDP. A befolyásoló tényezők között pedig számos, a szakirodalomban használt mutatót találunk, mint pl. az egyenlítő-től vett távolság, a gyarmatosított ország kontinense (elsősorban Afrika), vagy a jogrendszer típusa (angolszász vagy francia).

Az eredmények egyértelműen és robusztusan bizonyítják, hogy az erősebb tulajdonjogok magasabb gazdasági fejlődéshez vezetnek. Az intézmények hatása – a becslést együttható – jelentős. A szerzők számításai szerint,¹² ha példaként összehasonlítunk két volt gyarmatot, Nigériát és Chilét, akkor az intézmények különbsége 700 százalékos fejlettségbeli eltérést implikál. Bár ez mérési hibák miatt a szerzők szerint a tényleges hatás felső korlátja lehet, mindenképpen érdemi és hihető nagyságrendről van szó. Az eredmények érdekes módon akkor is fennállnak, ha a mintából kivesszük a leginkább nyilvánvaló telepés gyarmatokat, ahol az eredeti népesség gyakorlatilag teljesen kicserélődött.¹³ Szintén figyelemre méltó, hogy a becslés akkor is képes megmagyarázni egyes országok alacsonyabb fejlettségi szintjét, amikor a szerzők a különböző kontinensekre is kontrollálnak. Eredményeik szerint tehát pl. az afrikai alulfejlettség oka a rossz intézményrendszer, és nem valamilyen „afrikai átok”.

Acemoglu – Johnson – Robinson (2002) egy további bizonyítékot is szolgáltat az intézmények szerepének fontosságára. Meglátásuk szerint az intézmények megválasztásában kulcsfontosságú volt az európai telepések száma a gyarmati népességen belül. Ezt nem csak az európaiak számára halálos betegségek jelenléte határozta

¹¹ Az intézmények hosszan tartó hatásának vizsgálata természetesen nem csak a díjazottakhoz köthető a szakirodalomban; lásd például a *Dell (2010)*; a *Guiso et al. (2016)*; vagy a *Juhász (2018)* tanulmányokat.

¹² *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)*: 1387.

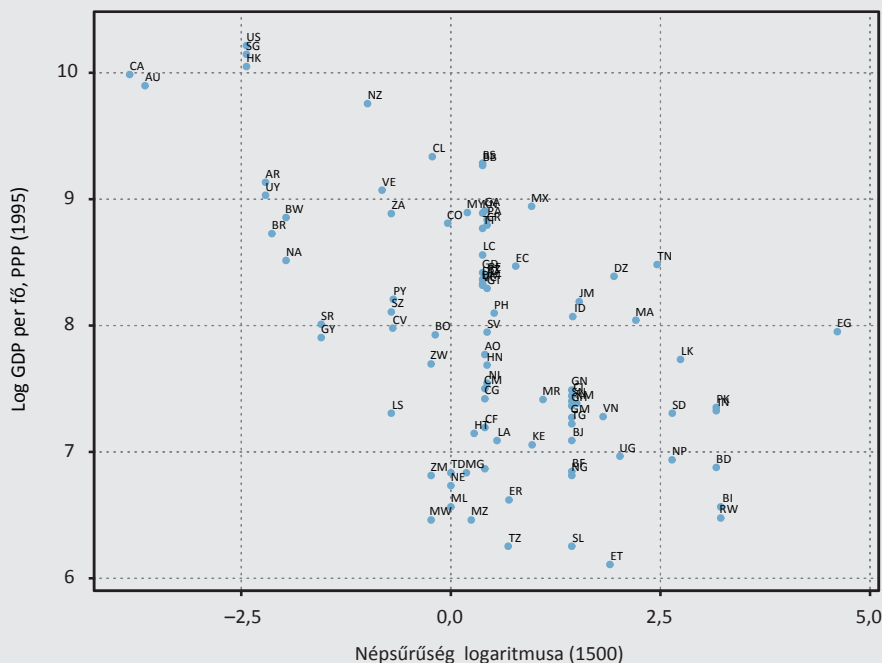
¹³ USA, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland.

meg, hanem feltehetőleg más tényezők is. Ilyen lehetett a gyarmatosításkor tapasztalt népsűrűség, amennyiben a letelepedést a rendelkezésre álló „üres” földterület is motiválta.

Ha a gyarmatosításkor az európai letelepedést akadályozta vagy nehezítette a már meglévő magasabb népsűrűség, akkor Acemoglu, Johnson és Robinson szerint az adatokban a „szerencse forgandó” (*reversal of fortune*) jelenség kell, hogy megfigyelhető legyen. A korábban ritkábban lakott területeken nagyobb valószínűséggel lettek jobb intézmények bevezetve, ami erősebb későbbi gazdasági fejlődéshez vezetett. Vagyis a korábban magasabb népsűrűségű területek (gyarmatok) jelenleg kevésbé fejlettek kell, hogy legyenek.

4. ábra

Korai népsűrűség és jelenlegi fejlettség

Megjegyzés: A figyelembe vett országok azok, amelyek Acemoglu – Johnson – Robinson (2002) kódolása alapján gyarmatok voltak.

Forrás: Acemoglu – Johnson – Robinson (2002) eredeti adatai alapján a szerző számításai (<https://economics.mit.edu/people/faculty/daron-acemoglu/data-archive>)

Acemoglu – Johnson – Robinson (2002) fő eredményeit illusztrálja a 4. ábra, amely a szerzők által megosztott eredeti adatok alapján készült. Az ábra alapján erős negatív kapcsolat van a gyarmatosítás előtti népesség (1500-ban mérve), valamint az 1995-ös fejlettségi szint között. Vagyis a szerencse tényleg forgandó: a korábbi sikerességet (népsűrűséggel mérve) a gyarmatosítás alatt és után relatív visszaesés követte.

2.1.1. Kritika

Bár a két cikk eredményei meggyőzőek, több oldalról is fontos kritika érte az elemzéseket. *Albouy (2012)* *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)* instrumentális változóját, a telepes mortalitás összeállítását kritizálja. Mivel meglehetősen hiányos és pontatlan történeti adatokról van szó, az eredeti eredmények nem feltétlenül robusztusak az instrumentum kritikai újragondolására. Viszontválaszában *Acemoglu – Johnson – Robinson (2012)* túlzónak érzi *Albouy (2012)* eljárását, amely a vizsgált országok nagyobb részében törli a kevésbé pontosnak gondolt megfigyeléseket. Az eredeti eredmények értelmezésükben továbbra is robusztusak maradnak, amennyiben a telepes mortalitási adatok minőségét a valós történelmi kontextust is figyelembe véve ítéljük meg.

Egy másik, érdemi kritika nem az eredmények robusztusságát, hanem az értelmezését kérdőjelezi meg. *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)* és *(2002)* azt hipotetizálja, hogy azok a gyarmatok fejlődtek erőteljesebben, ahol az európaiak le tudtak telepedni. Ők ezt a hatást a meghonosított intézményeknek tulajdonítják. *Glaeser et al. (2004)* egy alternatív mechanizmust azonosít, amely a telepések emberi tőkéjén alapul. Több problémára is felhívja a figyelmet (pl. az intézményrendszer mérésére használt változók kiválasztására), de talán legfontosabb meglátása az emberi tőke és az intézmények kapcsolata. Míg az intézmények a gazdasági szereplők számára külső korlátok, addig az emberi tőke definíciója szerint a döntéshozókban testesül meg. Az európai telepések nem csak a játékszabályokat megtestesítő intézményeket vitték magukkal, hanem a saját magukban hordozott emberi tőkéjüket. Elképzelhető, hogy az *Acemoglu – Johnson – Robinson (2001)* és *(2002)* által talált eredményeket az utóbbi, vagyis az emberi tőke okozza. A jobb minőségű intézmények ebben a szemléletben nem feltétlenül okai, hanem jó eséllyel következményei voltak a gazdasági fejlődésnek.

Acemoglu – Johnson – Robinson (2014) erre a kritikára próbált meg választ adni. Először is azt dokumentálják, hogy a kizsákmányolt gyarmatokra magasabban képzett európaiak költöztek (bár jóval kisebb számban), mint a telepes gyarmatokra. Másodszor, ha mind az intézmények, mind pedig az emberi tőke magyarázó változóként vannak figyelembe véve az empirikus vizsgálatban, az intézmények szerepe jóval erősebb. Harmadrészt, nagyon hasonló eredményeket kapnak akkor, ha nem csak

országos, hanem regionális adatokat is használnak. A regionális adatok használata azért érdekes, mert ezáltal sok olyan tényezőre is kontrollálni tudnak (ország fix hatások segítségével), amelyek az országok közötti összehasonlítást megnehezítik.

Összegezve a fentieket, a díjazottaknak az intézmények és a gazdasági fejlődés közötti oksági kapcsolatát vizsgáló kutatásai meggyőzőek, de egyes részletek egyelőre vitatottak. A magántulajdon védelme, mint a piacgazdaság központi intézménye, nagy valószínűséggel fontos szerepet játszott a későbbi gazdasági fejlődésben. Ha visszatekintünk az 1. ábrára, láthatjuk, hogy jogállam nélkül nem lehetséges az érdemi gazdasági fejlődés. Ugyanakkor más tényezők is szükségesek a növekedéshez, hiszen az ábrán sok olyan ország van, ahol a jogállamiság ellenére sincs fejlett gazdaság.

Bármennyire is úttörő volt a díjazottak empirikus stratégiája, a makroökonómiai változók kölcsönös endogenitása, valamint a folyamatok perzisztenciája miatt az alternatív magyarázatok rendkívül nehezen választhatók szét. Acemoglu, Johnson és Robinson munkássága nem csak a tényleges eredményeik miatt fontos, hanem legalább ennyire az általuk elindított, iskolateremtő módszertanuk és kérdésfelvéseik miatt.

2.2. Az intézmények megválasztása

A Nobel-emlékdíj indoklásában a második nagy kutatási program Acemoglu és Robinson nevéhez fűződik, és az intézmények megválasztásának és időnkénti megváltoztatásának kérdéseit vizsgálja. Bár az intézmények empirikusan nagyon perzisztensek, történelmi léptékkel mégsem megváltoztathatatlanok. Acemoglu és Robinson számos tanulmányukban és híres, már említett könyvükben azt próbálják meg feltárni, hogy az uralkodó elitek milyen körülmények között választják a gazdasági fejlődés számára hasznos vagy káros intézményeket.

Érdeemes leszögezni, hogy a kutatási program nem az általános intézményrendszer-ről szól, főként azért, mert az rendkívül nehezen definiálható. Hasonlóan a korábbi fejezethez, elsősorban a tulajdonjogok biztonsága érdekli őket. Ezt az elit általi egyoldalú újraelosztástól való védelemként definiálják. A különböző tanulmányok részletei eltérnek egymástól, de a fő konfliktus a hatalmat gyakorló elit és a társadalom többi része („köznép”) között van. Az elit úgy tervezi és működteti a politikai intézményrendszert, hogy az maximalizálja a számára várható jövedelmet, mind saját forrásból, mind pedig újraelosztás által. Ezt a célt azonban nem tudja korlátlanul elérni, hanem különböző átváltásokkal szembesül.

Az egyik fontos, és a fejlődésgazdaságtanban is meghatározó átváltás a jelenlegi és a jövőbeli jövedelem között van. A gazdasági növekedés forrása a tágan értelmezett beruházás. Ennek során a beruházó jelenlegi fogyasztásról mond le azért, hogy a jövőben magasabb jövedelemhez és fogyasztáshoz jusson. Ehhez kapcsolódóan az elit döntése az, hogy rövid távon részesüljön nagyobb mértékben a meglévő összjövedelemből („nagyobb szelet kis tortából”), vagy pedig beérje kisebb részesedéssel azért, hogy közép- és hosszú távon magasabb összjövedelem jöjjön létre („kisebb szelet nagyobb tortából”). A növekedést segítő intézmények akkor jönnek létre, ha az elit számára jobban megéri az utóbbi stratégia.

Az elit viselkedését korlátozó másik tényező a társadalom lehetséges ellenállása. Bár az intézményeket az elit alakítja, a köznép számára lehetőség az elit lecserélése („forradalom”). Mint minden konfliktus, a forradalom is rövid távú veszteségekhez vezet a társadalom egésze számára. Ha azonban az elit és a köznép közötti újraelosztás mértéke kellően megváltozhat az utóbbi javára, érdeke lehet forradalmat indítani. Ezt megelőzendő, az elit számára kedvezőbb lehet csak akkora mértékű újraelosztást megvalósítani, amelynél a forradalom kirobantása okozta veszteség magasabb, mint a megváltozott intézményekből származó nyereség a köznép számára.

A dinamikus viszonyok esetében egy végső, fontos szempont az elköteleződés (*commitment*) kérdése. Más egyensúly jöhet létre akkor, ha a szereplők – az elit vagy a köznép – betartható ígéretet tud tenni a jövőbeli viselkedésére nézve. Az elköteleződés mint probléma hangsúlyosan megjelenik pl. a monetáris politika működésében is (*Kydland és Prescott 1977*). Mint látni fogjuk, az intézmények fennmaradásában is jelentős szerepet játszik.

Nyilvánvaló, hogy a fenti leírással ellentétben sem az elit, sem pedig a köznép többi része nem egységes szereplők. A közgazdasági megközelítésnek ugyanakkor elengedhetetlen része az egyszerűsítés. Ezért a továbbiakban is a bináris felosztást használom a díjazottak munkájának bemutatásához. Természetesen lehetséges ennél részletesebb felosztás (lásd röviden lentebb), de a fő eredmények megértéséhez elégséges a két társadalmi csoport feltételezése.

A feltett kérdések modellezéséhez Acemoglu és Robinson játékelméleti eszközöket használ. A dinamikus, végtelen időhorizontot feltételező játékok a társadalmi jelenségek rendkívül széles spektrumát képesek racionalizálni, mint egyensúlyi viselkedést. A „Folk Theorem” (*Friedman 1971*) szerint az egyensúlyi kimenetek halmaza jellemzően túl nagy. A szakirodalom számára a kihívást inkább annak megválaszolása jelenti, hogy miként lehet a lehetséges egyensúlyok közül kiválasztani az empirikusan leginkább releváns megoldásokat. *Acemoglu és Robinson (2000a)* tanulmánya pl.

Markov-perfekt egyensúlyi koncepciót használ erre a célra. Az érthetőség kedvéért az alábbiakban ezért nem a végtelen időhorizontot feltételező teljes modellt mutatom be, hanem egy sokkal könnyebben kezelhető, statikus változatot, amelyben az egyensúlyi viselkedés egyértelmű. Az egyszerűsített modell bemutatása a *Nobel (2024)* tanulmányra támaszkodik, de eltekint a matematikai részletektől.¹⁴

A modell egy ország intézményeinek megválasztását és fennmaradását magyarázza. A népesség két fő csoportból áll: ezek a kisebb *elit* és a nagyobb *köznép*. A politikai hatalom kezdetben az előbbiek kezében van, de a köznépnek lehetősége van ezt megváltoztatni (demokratizálódás). Mivel a köznép létszáma nagyobb, egy demokratikus átmenet esetén az intézményeket az ő preferenciáik alakítják (*medián szavazó*).

A gazdasági rendszer két termelő szektorból áll, ezek a formális és informális szektorok. Az előbbiben magasabb a termelékenység, de az állam (az elit) számára könnyebben kontrollálható. Az informális szektorban a termelékenység alacsonyabb, de a megtermelt jövedelem nehezebben kisajátítható az elit által.¹⁵ Mint azt az 5. ábra is mutatja, az informális gazdaság jelentős szerepet játszik a legtöbb országban. Ugyanakkor erőteljes negatív kapcsolatot is látunk a gazdasági fejlettség és a szürke gazdaság részaránya között. Acemoglu és Robinson kutatási programja ezt a jelenséget is értelmezni tudja, mint az intézmények és a gazdasági szereplők közötti kölcsönhatás racionális kimenetelét.

A kiinduló helyzetben az elitnek lehetősége van az adórendszeren keresztül erőforrásokat elvonni a köznéptől. Az elit nem fizet adót, ezért teljes mértékben a formális gazdaságban tevékenykedik. A köznép teljes, formális szektorban szerzett jövedelme adóztatható. Az informális szektorban azonban a jövedelem egy része elrejtethető az adózás elől. Vagyis a köznép választ a termelékenyebb, de erősebben adóztatott formális, és a kevésbé hatékony, de kisebb adókkal sújtott informális szektor között.

Ha a köznép nem tudja elfogadni az elit által meghatározott kereteket, lehetősége van arra, hogy forradalmat robbantson ki. Az *Acemoglu–Robinson (2000a)* modellben a siker valószínűsége egy, de a politikai válság mindkét szektorban alacsonyabb termeléshez (jövedelemhez) vezet. A sikeres forradalom után az elit elveszti a hatalmát, és amint a fentiekben leírtuk, elveszti az újraelosztás feletti kontrollját is. Az egyszerűség kedvéért feltesszük, hogy a köznép továbbra sem tud hozzáférni a korábbi elit jövedelméhez, vagyis nem történik teljes szerepcseré a két társadalmi csoport között.

¹⁴ Az érdeklődő olvasó számára javasoljuk a *Nobel (2024)* részletes levezetését, a 23–28. oldalon.

¹⁵ Lásd pl. *La Porta és Shleifer (2008)* vagy *Medina és Schneider (2018)*.

5. ábra
Gazdasági fejlettség és az informális gazdaság

Megjegyzés: Az informális gazdaság mérőszáma a Kose és szerzőtársai (2021) által kidolgozott, általános egyensúlyi modellszámítást felhasználó mutató (a GDP százalékában).

Forrás: Világbank és Maddison adatbázis

A modell időzítése a következő. Első lépésben az elit dönt arról, hogy bevezesse-e a demokráciát, vagy sem. Második lépésben a köznép dönt arról, hogy kirobbantja-e a forradalmat, vagy sem. Harmadik lépésben a két csoport tagjai választanak, hogy melyik szektorban fognak tevékenykedni. Végül a hatalomban lévő csoport meghatározza az adók mértékét.¹⁶ Mivel a modell statikus, illetve véges lépésekből áll, könnyen megoldható a játékelméletben jól ismert hátrafelé indukció (*backward induction*) módszerével. Vagyis először is meghatározzuk a hatalmi viszonyok függvényében az adó mértékét, majd ezt figyelembe véve a szektorok közötti megoszlást, végül pedig a várható kifizetések függvényében az elit és a köznép politikai döntéseit vezetjük le.

Könnyen belátható, hogy az utolsó lépésben az elit (amennyiben hatalmon marad) maximális adókulcsot (teljes kisajátítást) választ. Ezt racionálisan előrejelezve

¹⁶ Későbbi eredményeket megelőlegezve Nobel (2024) lehetőséget ad a két csoport közötti, az adórendszeren túli egyoldalú transzferekre is. Az egyszerűség kedvéért ettől eltekintünk.

a köznép kizárólag az informális szektorban tevékenykedik, ezzel minimalizálva a várható jövedelem-elvonást. Az elit a formális szektorban helyezkedik el, hiszen ők nem fizetnek adót. Demokratikus átmenet esetén viszont a medián szavazó (a köznép) preferenciája a minimális (nulla) adókulcs, ami mellett mindenki a formális szektort választja.

A köznép számára a demokratizálódás hosszú távon nyilvánvalóan kedvezőbb kiemenetelt jelent. A társadalmi jólét is magasabb, mivel mindenki a termelékenyebb formális szektorban tevékenykedik. Ugyanakkor az erőszakos hatalomátvétel (forradalom) átmeneti költségekkel jár. A köznép akkor választja a forradalmat, ha a hosszú távú előnyök meghaladják a rövid távú költségeket. Formálisan belátható, hogy a „forradalmi feltétel”

$$\mu > \frac{1 - \theta}{A/B}, \quad (1)$$

ahol $1 - \mu$ a forradalom okozta GDP veszteség, $1 - \theta$ a lehetséges adóelkerülés mértéke az informális szektorban, A/B pedig a formális szektor termelékenységi előnye az informálishoz képest. A forradalom valószínűsége magasabb, ha (i) várhatóan kevésbé „véres” a forradalom, (ii) az informális szektor hatékonytalan, és (iii) az elit képes a „szürke” jövedelmek érdemi elvonására is.

Az utolsó lépés az elit demokratizálási döntésének levezetése. Amennyiben az (1) feltétel nem teljesül, nem lesz forradalom. Ebben az esetben az elit egyértelműen jobban jár, ha nem demokratizál. Ha viszont a forradalom elkerülhetetlen, megmutatható, hogy az elit jobban jár ennek megelőzésével és demokratizál. Vagyis az (1) feltétel egyben a demokratikus átmenet bekövetkezését is meghatározza.

A fenti levezetésnél fontos feltevés volt, hogy az elit nem tud hitelesen elköteleződni egy kellően alacsony adókulcs mellett, mert az utolsó lépésben érdeke a maximális kisajátítás (*dinamikus inkonzisztencia*). Mennyiben változik meg az eredmény, ha rendelkezésre áll egy „elköteleződési technológia” (*commitment technology*), amely kötelezi az elitet előzetes ígéretei betartására? Belátható, hogy ebben az esetben az elit sohasem demokratizál, mert képes „megvásárolni” a társadalmi békét. Szintén bizonyítható, hogy ebben az esetben a forradalmi veszteség nélkül is elérhető a társadalmi optimum, amikor mindenki a formális szektorban helyezkedik el. Végül megmutatható, hogy mind az elit, mind pedig a köznép jobban jár az elköteleződés nélküli helyzethez képest.

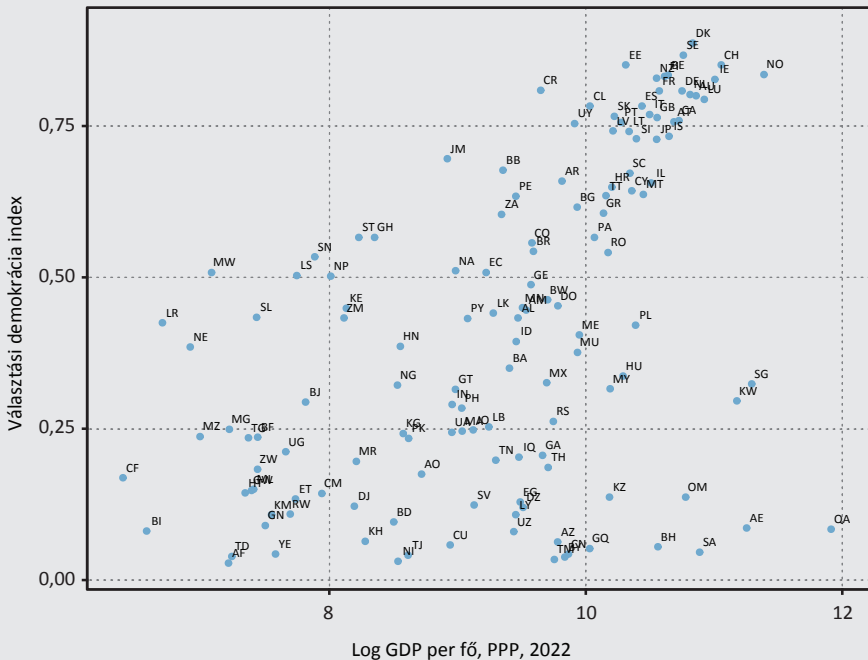
Bár hiteles elköteleződés mellett a demokratizálás megelőzhető, Acemoglu és Robinson amellett érvel, hogy a politikai hatalom gyakorlása során ilyen fajta elköteleződés nem valószínű (lásd még *Acemoglu, Johnson és Robinson 2004*). Ennek oka az, hogy politikai konfliktus esetén nincs olyan külső szereplő vagy technológia, amely ki tudná kényszeríteni az előzetes megállapodás betartását, a hatalom mindenkori gyakorlóinak rovására. Érdekes kérdés, hogy pl. egy olyan külső szereplő, mint az Európai Unió, képes-e ilyenfajta szerepre a tagállamok esetében.

Összegezve, az egyszerű modell számos érdekes jelenséget képes megmagyarázni. Egyrészt megmutatja, hogy miért és milyen körülmények között tud fennmaradni

egy hatékonytalan, autokratikus gazdasági rendszer. Ennek fő oka az elköteleződés hiánya, ami megakadályozza azt, hogy az elit hatalma megtartása érdekében kompromisszumot kössön a köznéppel. A modell szintén magyarázatot ad arra, hogy a demokratizálódás milyen körülmények hatására következhet be. Ilyen lehet pl. a technológiai haladás, amely megemeli a formális szektor relatív termelékenységét. Végül magyarázatot kapunk arra is, hogy a demokrácia miért nem szükségszerű feltétele a gazdasági fejlődésnek. Amennyiben az elit tud olyan „társadalmi szerződést” kötni a köznéppel, amelyben a megfelelő mértékű önkorlátozás hiteles, a gazdasági hatékonyság autokratikus rendszerben is megvalósulhat.

A demokrácia és a gazdasági fejlettség közötti empirikus kapcsolatot illusztrálja a 6. ábra. A fejlettség mérőszáma szokás szerint az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson. A demokratikus rendszer indikátoraként a V-Dem „Liberális demokrácia” indexét vettem (Pemstein et al. 2024) 2022-ben. Természetesen az ábra csak illusztrációként szolgál, és semmilyen irányú ok-okozati összefüggést nem jelenít meg önmagában.

6. ábra
Demokrácia és gazdasági fejlettség

Forrás: V-Dem és Maddison adatbázisok

Az ábra szerint a demokrácia és a gazdasági fejlettség közötti empirikus kapcsolat gyenge. Különösen igaz ez a közepes fejlettségű országok esetében, ahol egyaránt van erős demokrácia (Costa Rica) és autokrácia (Thaiföld). Érdekes ugyanakkor megfigyelni a gazdaságilag fejlett nemzeteket. Közülük a hagyományosan jómódú, korán iparosodott országok mind erős demokráciák. Azok az országok, amelyek magas egy főre jutó GDP-vel rendelkeznek, de nem demokráciák, szinte kizárólag a Perzsa-öböl olajban és földgázban gazdag monarchiái. Acemoglu és Robinson alapján ezekben a gazdaságokban az autokratikus politikai rendszer azért működhet, mert az elitek rendelkeznek olyan többleterőforrással, ami lehetővé teszi a köznép számára is elfogadható mértékű újraelosztást. Érdekes kivételnek tekinthető Szingapúr esete is, amely nem rendelkezik ilyen típusú természeti kincsekkel, de mégis sikeresen jött létre az elit és a köznép között a „társadalmi szerződés”. Ennek okait nem tudjuk tárgyalni, mindenesetre az ábra szerint a szingapúri példa jellemzően nem könnyen utánozható.

2.2.1. Kiterjesztések

A fentebb ismertetett alapmodellnek számos kiterjesztését és módosítását végezték el a díjazottak, közös munkáikban, illetve további társszerzővel. *Acemoglu (2003)* azt vizsgálja, hogy a társadalmi szempontból hatékonytalan kimenetek miért tudnak fennmaradni. A tanulmány megerősíti azt, hogy az elköteleződés kulcsfontosságú ennek megértésében. *Acemoglu – Johnson – Robinson (2005)* szintetizálja a Nobel-emlékdíjhoz vezető két kutatási projektet, és számos empirikus példával is szolgál. Ilyen az angol Dicsőséges Forradalom szerepe az ipari forradalomban, a két Korea eltérő társadalmi-gazdasági fejlődése a második világháború után vagy a gyarmatosítás már részletesen tárgyalt különbségei a „telepes” és „nem-telepes” gyarmatok között. *Acemoglu (2006)* az alapmodellben használt kettő helyett három csoportot feltételez, és ezáltal vizsgálni tudja az újraelosztás tényezőáron keresztüli módját is. *Acemoglu és Robinson (2000b)* és *(2006)* amellet érvel, hogy a technológiai haladást sikeresen gátló érdekcsoportok nem a gazdasági vesztesek (pl. a géprombolók), hanem a politikai vesztesek közül kerülnek ki.

Egy másik érdekes irány a politikai instabilitás lehetősége. Az ismertetett alapmodellben a demokratizálódás egyirányú folyamat. A valóságban azonban számtalan példát találunk arra, hogy a folyamat visszafordítható (lásd pl. Latin-Amerika országait). *Acemoglu és Robinson (2001)* ennek a valószínűségét elemzi, és meghatározza a politikai instabilitáshoz vezető feltételeket. *Acemoglu és Robinson (2008)* hasonló mechanizmust vizsgál, ahol a korábbi elit „elfoglalja” és kiüresíti a demokratikus intézményeket, és a saját érdekében működteti őket.

Érdeemes röviden megemlíteni a két díjazott sikerkönyvét, a „Why Nations Fail” kötetet (Acemoglu és Robinson 2012).¹⁷ A könyv Acemoglu és Robinson kutatási programját szintetizálja és teszi elérhetővé a tágabb nagyközönség számára. A fő üzenet az, hogy a gazdasági fejlettség fő meghatározói nem földrajzi vagy kulturális tényezők, hanem gazdasági-politikai intézmények. A fentebb ismertetett elméleti megfontolások mellett a kötet számtalan esettanulmányt és történelmi példát sorol fel a fő érvek alátámasztására.

Az elméleti modellekhez kapcsolódó empirikus tanulmányok a tesztelhető állításokat vizsgálják. Mint már említettük, a díjazottak több munkájukban is használnak történelmi példákat a mechanizmusok illusztrálására és alátámasztására. A már tárgyalt Acemoglu és Robinson 2012-es kötet számtalan más példa mellett részletesen tárgyalja a maja civilizáció problémáit, Sierra Leone gyarmatosítás alatti és azt követő gazdasági-társadalmi rendszerét, az ausztrál intézményrendszer kialakulását, vagy éppen a napóleoni háborúk hatását a nyugat-európai országok fejlődésére.

Acemoglu et al. (2019) a demokrácia oksági hatását elemzi a gazdasági fejlettségre. Eredményeik alapján a demokratizálódás hosszú távon 20 százalékkal növeli az egy főre jutó GDP-t. Jegyezzük meg, hogy bár ez nem jelentéktelen nagyságrend, eltörpül a sikeres országok kumulált, akár 1 000 százalékos hosszú távú növekedéséhez képest. Ez megerősíti azt az elméleti eredményt is, hogy a demokrácia egy, de nem feltétlenül a kizárólagos módja a gazdasági fejlődésnek. Ráadásul a hatás időben elnyújtva jelentkezik, a szerzők eredményei szerint nagyjából 20 év alatt.

3. Összegzés és hatás

A 2024-es közgazdaság Nobel-emlékdíj díjazottjai, Acemoglu, Johnson és Robinson úttörő módon vizsgálták kulcsfontosságú intézmények – elsősorban a tulajdonjogok védelme – szerepét a gazdasági fejlődésben. Meggyőzően igazolták, hogy a jó intézmények oksági kapcsolatban állnak a későbbi növekedéssel. További, rendkívül fontos hozzájárulásuk volt az intézmények választásának magyarázata, és az elitek szerepének feltárása a rossz intézmények túlélésében, vagy éppen megváltozásában.

Eredményeiket nem csak saját kutatásaik, hanem az általuk elindított óriási szakirodalom is igazolta és továbbfejlesztette. Ezek érdemi felsorolására nincs lehetőségünk, az érdeklődő olvasónak a díjhoz készült részletes angol nyelvű összefoglalót ajánljuk (Nobel 2024). Ebben mind a természetes kísérletek és instrumentális változók gazdaságtörténeti alkalmazására, mind pedig a politikai intézmények és a gazdasági fejlődés kapcsolatának elméleti és empirikus vizsgálatára számtalan fontos további példát sorolnak fel a szerzők.

¹⁷ Magyarul „Miért buknak el a nemzetek” címmel jelent meg 2018-ban, a HVG Kiadó gondozásában.

Befejezésül álljon itt jelen tanulmány szerzőjének egy némileg szubjektív meglátása. A gazdasági jelenségek rendkívül bonyolultak, ami a közgazdasági módszertant erős egyszerűsítésre és a különböző jelenségek egymástól elkülönített vizsgálatára ösztönözte. Ez a stratégia nagyon sok esetben célravezető volt, és alapvető tudományos eredményekhez vezetett. Ugyanakkor a különböző társadalmi rendszerek egymástól elkülönített elemzése elkerülhetetlenül oda vezet, hogy a közöttük lévő kölcsönhatásokra kevesebb figyelem irányul.

Acemoglu, Johnson és Robinson óriási érdeme, hogy a közgazdaságtanban eleinte nagyon hangsúlyos „politikai” elemet újra központi vizsgálati témává tette. Különösen a gazdasági fejlődés és tágabban a makroökonómia fő kérdéseit nehéz megérteni a szélesebb társadalmi-politikai kontextus nélkül. Ahhoz, hogy ismétlődő rossz gazdaságpolitikai döntések a jövőben elkerülhetőek legyenek, értenünk kell azok politikai motivációit is. Ehhez adtak iránymutatást és tudományos eszköztárat a 2024-es díjazottak, vitathatatlanul kiérdemelve a közgazdasági Nobel-emlékdíjat.

Felhasznált irodalom

- Acemoglu, D. (2003): *Why Not a Political Coase Theorem? Social Conflict, Commitment and Politics*. Journal of Comparative Economics, 31(4): 620–652. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2003.09.003>
- Acemoglu, D. (2006): *Modeling Inefficient Institutions*. In: Blundell, R. – Newey, W.K. – Persson, T. (eds.): *Advances in Economics and Econometrics Theory and Applications*. Ninth World Congress, pp. 341–380.
- Acemoglu, D. – Gallego, F.A. – Robinson, J.A. (2014): *Institutions, Human Capital, and Development*. Annual Review of Economics, 6: 875–912. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080213-041119>
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J.A. (2001): *The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation*. American Economic Review, 91(5): 1369–1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J.A. (2002): *Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution*. Quarterly Journal of Economics, 117(4): 1231–1294. <https://doi.org/10.1162/003355302320935025>
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J.A. (2005): *Institutions as Fundamental Causes of Long-Run Growth*. In: Aghion, P. – Durlauf, S. (eds.): *Handbook of Economic Growth*, Vol. 1A, Amsterdam, NL: Elsevier, North-Holland. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)

- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J.A. (2012): *The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation: Reply*. American Economic Review, 102(6): 895–946. <https://doi.org/10.1257/aer.102.6.3077>
- Acemoglu, D. – Naidu, S. – Restrepo, P. – Robinson, J.A. (2019): *Democracy Does Cause Growth*. Journal of Political Economy, 127(1): 47–100. <https://doi.org/10.1086/700936>
- Acemoglu, D. – Robinson, J.A. (2000a): *Why Did the West Extend the Franchise? Democracy, Inequality, and Growth in Historical Perspective*. Quarterly Journal of Economics, 115(4): 1167–1199. <https://doi.org/10.1162/003355300555042>
- Acemoglu, D. – Robinson, J.A. (2000b): *Political Losers as a Barrier to Economic Development*. American Economic Review, 90(2): 126–130. <https://doi.org/10.1257/aer.90.2.126>
- Acemoglu, D. – Robinson, J.A. (2001): *A Theory of Political Transitions*. American Economic Review, 91(4): 938–963. <https://doi.org/10.1257/aer.91.4.938>
- Acemoglu, D. – Robinson, J.A. (2006): *Economic Backwardness in Political Perspective*. American Political Science Review, 100(1): 115–131. <https://doi.org/10.1017/S0003055406062046>
- Acemoglu, D. – Robinson, J.A. (2008): *Persistence of Power, Elites, and Institutions*. American Economic Review, 98(1): 267–293. <https://doi.org/10.1257/aer.98.1.267>
- Acemoglu, D. – Robinson, J.A. (2012): *Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty*. New York, Crown Publishers.
- Albouy, D.Y. (2012): *The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation: Comment*. American Economic Review, 102(6): 3059–3076. <https://doi.org/10.1257/aer.102.6.3059>
- Baland, J.-M. – Bourguignon, F. – Platteau, J.-P. – Verdier, T. (eds.) (2020): *The Handbook of Economic Development and Institutions*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691192017>
- Bolt, J. – van Zanden, J.L. (2024): *Maddison style estimates of the evolution of the world economy: A new 2023 update*. Journal of Economic Surveys, 1–41. <https://doi.org/10.1111/joes.12618>
- Caselli, F. (2005): *Accounting for cross country income differences*. In: Aghion, P. – Durlauf, S. (eds.): *Handbook of Economic Growth*. Vol. 1, Part A, pp. 679–741. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01009-9](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01009-9)
- Friedman, J.W. (1971): *A non-cooperative equilibrium for supergames*. Review of Economic Studies, 38(1): 1–12. <https://doi.org/10.2307/2296617>

- Dell, M. (2010): *The Persistent Effects of Peru's Mining Mita*. *Econometrica*, 78(6): 1863–1903. <https://doi.org/10.3982/ECTA8121>
- Glaeser, E.L. – La Porta, R. – Lopez-de-Silanes, F. – Shleifer, A. (2004): *Do Institutions Cause Growth?* *Journal of Economic Growth*, 9: 271–303. <https://doi.org/10.1023/B:JOEG.0000038933.16398.ed>
- Guiso, L. – Zingales, L. – Sapienza, P. (2016): *Long-Term Persistence*. *Journal of the European Economic Association*, 14(6): 1401–1436. <https://doi.org/10.1111/jeea.12177>
- Hermann Zoltán – Horváth Hedvig – Lindner Attila (2022): *Oksági kérdések vizsgálata megfigyelési adatokon – A 2021. évi közgazdasági Nobel-díjasok munkássága*. *Hitelintézeti Szemle*, 21(1): 141–163. <https://doi.org/10.25201/HSZ.21.1.141>
- Juhász, R. (2018): *Temporary Protection and Technology Adoption: Evidence from the Napoleonic Blockade*. *American Economic Review*, 108(11): 3339–3376. <https://doi.org/10.1257/aer.20151730>
- Kose, A. – Elgin, C. – Ohnsorge, F. – Yu, S. (2021): *Understanding Informality*. CEPR Discussion Paper No. 16497. <https://cepr.org/publications/dp16497>
- Kydland, F.E. – Prescott, E.C. (1977): *Rules Rather Than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans*. *Journal of Political Economy*, 85(3): 473–491. <https://doi.org/10.1086/260580>
- La Porta, R. – Shleifer, A. (2008): *The Unofficial Economy and Economic Development*. *Brookings Papers on Economic Activity*, 39: 275–363.
- Medina, L. – Schneider, F. (2018): *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* IMF Working Paper No. 2018/017, International Monetary Fund. <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2018/wp1817.ashx>
- Nobel (2024): *Scientific Background to the Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2024*. The Committee for the Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel. <https://www.nobelprize.org/uploads/2024/10/advanced-economicsciencesprize2024.pdf>
- North, D.C. (1991): *Institutions*. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1): 97–112. <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>
- Pemstein, D. – Marquardt, K.L. – Tzelgov, E. – Wang, Y. – Medzihorsky, J. – Krusell, J. – Miri, F. – von Römer, J. (2024): *The V-Dem Measurement Model: Latent Variable Analysis for Cross-National and Cross-Temporal Expert-Coded Data*. V-Dem Working Paper No. 21. 9th edition. University of Gothenburg: Varieties of Democracy Institute, <https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/>

Romer, P.M. (1990): *Endogenous Technological Change*. Journal of Political Economy, 98(5/ Part 2): 71–102. <https://doi.org/10.1086/261725>

Smith, A. (2012): *Wealth of nations*. Wordsworth Editions.

Solow, R.M. (1957): *Technical change and the aggregate production function*. Review of Economics and Statistics, 39(3): 312–320. <https://doi.org/10.2307/1926047>